

מקורות לשיעורי יום העצמאות

תיאולוגיה של לאומיות

ד"ר חזות גבריאלי

1. שלמה אבינרי הציונות והמסורת הדתית היהודית: הדיאלקטיקה של גאולה וחילון

מתוך: < ציונות ודת > שלמה אבינרי הציונות והמסורת הדתית היהודית: הדיאלקטיקה של גאולה וחילון, עמוד: 11

עקרון ההפרדה בין דת למדינה — הניסיון האמריקני — מציגה, מצד אחר, תחום של פרהסיה המשופעת בדימויה של דת אזרחית, שהוא ללא תקדים בחברה מערבית כלשהי. ייתכן כי פרושו של עניין הוא, כי כאשר מערכת אמונה מדינית חילונית מבקשת לבוא לחלוטין במקומה של נאמנות דתית, הרי עליה להאציל על אידיאולוגיה פוליטית חדשה זו את סממניה של אמונה דתית. כפי שהראו לאחרונה הן פירה ושאמה, זה מה שארע במהפכה הצרפתית, וכמו שנרמז לעיל, זה גם מה שארע בכל תנועה לאומית מודרנית. וכך גם בציונות. הבה ונפתח במוסכמות. הציונות אינה המשכה הליניארי של הכמיהה הדתית היהודית המשיחית. היא אידיאולוגיה מודרנית ומהפכנית, המסמלת נתק ברור מן הפסיוויות של האמונה המשיחית הדתית, המאמינה כי הגאולה תבוא רק באמצעות התערבות אלוהית במעגלות ההיסטוריה העולמית. משה הס ופינסקר, הרצל ונורדאו, בורוכוב וז'בוטינסקי — כולם באו מן האינטליגנציה היהודית המחולנת, לעיתים המתבוללת: חניכי רעיונות אירופיים, אחדים מהם בעלי ביוגרפיות שהן לכאורה סיפור הצלחה באשר למידת השתלבות יהודים בעולם הרוח והחברה הלא יהודי של המאות ה-19 וה-20 אלקלעי וקלישר מוזכרים לעיתים כעדות המפריכה תיזה זו של סעדר המשכיות; לכן יש להדגיש, כי על אף היות שניהם מעוגנים היטב במסורת הרבנית, מופיעים רעיונות אירופיים מובהקים בחשיבתם, ואין שום דרך לראות את הפרוטו ציונית שלהם כנובעת אך ורק מרקעם הדתי. אלקלעי, בספרו 'מנחת יהודה' (1845) נפעם מתחייתן של הלשון המדיארית ולשונות סלוויות שונות, ולפיכך הוא מציע נימוקים אינסטרומנטליים, ולא דתיים, לתחייתה של הלשון העברית. בעוד שהוא הולך בתלם המסורתי בדבר הגאולה המשיחית, הריהו שואל שאלה מודרנית ואינסטרומנטלית מאוד ביחס ללשון העברית: אם יעשה ה' אתנו ככל נפלאותיו ויקבץ פזורינו מארבע כנפות הארץ לארצנו, לא נכון לדבר איש אל רעהו והקבוץ הנפרד לא יצליח... בעוונותינו הרבים מפוזרים אנו ומפורדים מאוד איש מאחיו, כי לכל מדינה ומדינה יש להם כתב ולשון מיוחד, מה שמפריד הקיבוץ ומעכב את הגאולה [... אך] אין להתיאש כי אם להשתדל ברב עז ותעצומות להקים את לשוננו ולהעמידה ולעשות אותה עיקר והקב"ה ישפך רוחו

2. ליאו שטראוס, ירושלים ואתונה, ירושלים 2001, עמ' 388-389.

היתה לבת תחרות חזקה ביותר לציונות המדינית, אלא שהמורשת שנוקקה לה הציונות התרבותית התמרדה נגד הכוונה לפרשה במונחים של "תרבות" או "ציביליזציה", כלומר, כתוצר אוטונומי של רוח העם היהודי. ה"תרבות" הזאת, או ה"ציביליזציה" - עיקר תמציתה היה בתורה, והתורה הציגה את עצמה כנתונה מידי אלוהים, ולא כיצירה של עם ישראל, וכך הסתיימו בכישלון המאמצים לפתור את הבעיה היהודית באמצעים אנושיים טהורים.

3. "תורה מציון" - אחד העם, נדפס ב"השלח" כרך כ"ד חוב' ד' (אייר, תרע"א).

אחר תקופה ארוכה של "לאומיות", צריכים אנו להתחיל שוב מבראשית, לטפל במושגים היסודיים של הלאומיות יהודית, ולא רק בוכוחים עם "עמי הארץ", כי אם בינינו לבין עצמנו, כאלו לא למדנו כלום או שכחנו הכל. צריכים אנו "להוכיח", שהכרה לאומית "חפשית" מן העבר הלאומי - זהו "אֶבְסוֹרֵד" שלא נשמע כמוהו בשום אומה ולשון. אין מצוי יכול להשתחרר מתנאי מציאותו הטבעיים, אלא אם כן "ישתחרר" גם זה גם מעצם מציאותו. וכי יכול האילן להשתחרר משרשיו,

הטמונים בעמקי האדמה ושוללים ממנו חופש התנועה ? ואם יחמול עליו הגרזן וישחררהו – מה תהא עליו ? גם ההכרה הלאומית – בושני לחזור על אלפא ביתא זו – שרשיה טמונים עמוק בקרקע העבר הלאומי, שממנה היא יונקת ונזונת וחיה, ואם "תשתחרר" מיניקה זו, אין לה תקומה. אלפי אלפים בני אדם, שבאו מכל קצוי ארץ למדינה אחת ומצאו בה "מקום לעבודה פרודוקטיבית", עדיין אינם אומה אחת ואין להם הכרה לאומית משותפת, אלא הכרת אינטרסים משותפים בלבד. רק עתה, אחר מאות שנה של עבודה פרודוקטיבית, מתחילים להגלות באמריקא סימני התרקמותה של אומה חדשה, "אמריקנית", ועוד כמה דורות יעברו עד שיגיע יציר חדש זה לגמר הניתו: עדיין אין השרשים בקרקע העבר עמוקים די צרכם !

אמת הדבר, כי נחלת העבר שלנו מלאה רוח דתי, שאין בעלי דעות חפשיות יכולים לקלטו. אבל, אם חושבים אתם, שזהו מה שמבלבל את המחשבה השטחית בקרבנו, אינכם אלא טועים. אלו היה העבר בלבד מלא רוח דתי, היו הכל מבינים, שאין זה גורע כלום מערכו הלאומי. אבל "האסון" הוא, שהרוח הדתי הזה אינו עבר בלבד, אלא כוח חי ופועל עדיין גם בהוה. נצייר לנו רגע אחד – אעפ"י שכמעט לא יצויר – כי נצח הבעל בעמנו בימי אליהו, והעבר ההיסטורי שלנו מיוסד על עבודת הבעל ושאר אלילים, אשר עתה כבר עברו ובטלו, אך לפנים בישראל נבאו נביאים בשמם לצדק ומשפט, לטהרת הלב וקדושת החיים, ולמען שמם יצא עמנו בגולה והראה נפלאות של מסירת נפש בעד אידיאל, ובאמונתו במ מצא די כוח בנפשו, למרות כל צרותיו, לברוא לו קולטורא לאומית מיוחדת, שיש בה, לכל הדעות, כמה מרגליות טובות, עם היותה מיוסדת על אמונה דתית ועבודה דתית שכבר נכרתו מן החיים. אלו כך היה מהלך ההיסטוריא שלנו, אין ספק שהיו כל הלאומיים של עכשו, בין המאמינים באל אחד ובין הכופרים בכל, נושאים עיניהם אל העבר ההוא בהתלהבות לאומית והיו משקיעים רוחם ברוחו, בשביל לשאוב מתוכו כוחות רוחניים לעבודת התחיה. ואלו בא אז אדם ואמר: "אין לנו ולאותו עבר כלום, מפני שאין אנו מאמינים עוד באלילים שבמרכזו", היו הכל מסתכלים בו בתמהון, והכופרים בכל, ביחוד, היו שופכים כל חמתם ולעגם על "קנאי שחור" זה, שאינו מוכשר להתרומם על החוג הצר של אמונתו (או כפירתו) בהוה, בשביל להבין רוחם של דורות שעברו. "וכי מה ענין אמונה לכאן ? – היו צועקים – את רוחנו הלאומי אנו מבקשים, ואותו אנו מוצאים בחייהם ויצירותיהם של אבותינו. וכי הגרמנים, הסקנדינבים וכו' מאמינים עכשיו באלילי אבותיהם הקדמונים ? ואעפ"כ, כמה הם מחבבים שארית נחלתו של העבר ההוא" ... אבל עכשיו, שבמרכז העבר הלאומי שלנו עומד לא הבעל המת, כי אם אל חי באלפי רבבות לבבות, אותו "אב שבשמים" שעדיין רוב העולם התרבותי "מתרפס" לפניו; עכשיו שהרוח הדתי הממלא את העבר הלאומי שלנו עוד לא תש כוחו ולא פקעה קדושתו בעיני המון בני עמנו גם בהוה, - עכשיו אין בעלי פרזות של "חופש" יכולים לעמוד במחיצתו של עבר זה. לפי שעם כל "חפשיותם", עבדים הם לרגש השנאה הממלא את לבם ביחס אל הדת החיה בהוה ותמיד הם רואים בדמיונם עדת קנאים רודפים אחריהם להלבישם ציצית ותפלין, ועל כן מוחלים הם על העושר הלאומי שבעבר, ובלבד שלא יהיו נראים כאלו יש להם איזו שייכות לענייני אמונה ודת שבהוה.

4. מרטין בובר, 'דרכי אל החסידות', בתוך תקוה לשעה זו, תל אביב תשנ"ב, עמ' 107.

דרכו המיוחדת של בובר בציונות מרדכי מרטין בובר (1878–1965), שנפטר לפני חמישים שנה בירושלים, מקום מושבו לאחר יציאתו מגרמניה הנאצית בשנת 1938, נודע בעולם יותר מכול בזכות ספרו אני ואתה, שבו שטח את מחשבתו הדיאלוגית. למעשה, עד היום לא חי בישראל הוגה דעות כלשהו שספר שלו הותיר בעולם רושם עז כמו הרושם שהשאיר ספרו זה של בובר. אולם בובר לא היה רק פילוסוף וסופר, חוקר דתות, מקרא וחסידות, אלא גם מראשוני התומכים בתאודור הרצל, אף כי הזדהה לאחר זמן קצר עם הביקורת שמתח אחד העם על הציונות המדינית שטיפח הרצל. מתוך תפיסתו הציונית-רוחנית הפך בובר למ תווה דרך בחינוך היהודי המודרני בכלל ובחינוך מבוגרים בפרט. במאמר בעל נימה אישית שכתב ב-1918 על דרכו התוודה בובר בלשון זו:

"משכבשה אותי הציונות וקשרה אותי מחדש ליהדות, עשיתי – ואני חוזר על כך שוב – את הצעד הראשון בלבד. ההכרה הלאומית אין בה לבדה כדי לשנות את האדם היהודי; גם משגמלה בו ההכרה הזאת הוא עשוי להישאר כה עני בנפשו, אף אם לא כה חלוש באופיו, כמו שהיה בלעדיה. אך מי שבעיניו אין ההכרה הזאת סיפוק צרכים גרידא אלא המראה 1א-ל-על, לא כניסה לנמל אלא הפלגה לים הפתוח, הרי ההכרה תביא אותו לידי השתנות. וזה מה שאירע לי"

5. דוד בן גוריון, נצח ישראל, תל אביב 1954, עמ' 174.

האמונה והאדיקות בעליונות הרוח ליוו העם היהודי במסעו ההיסטורי הארוך ממעמד הר סיני ועד מלחמות ישראל בימינו.

עם חתימת התנ"ך נפסקה הנבואה, אבל לא נסתלקה השכינה, העם ניתק מעל אדמתו והלך בגולה, וחזונו המשיחי ליווה אותו בכל נדודיו וקול אלוהים הוסיף לצלצל באוזניו, וקול אלוהי זה מדבר לאדם בימינו כאשר דיבר לפני שלושת חשוב הקול ולא הוויכוח על מקום מוצאו. 19 אלפים שנה. יש סבורים שהקול בא מן השמיים ויש אומרים שהוא בא מן הלב.

בנאומו בשנת 1934, באזכרה להרצל במלאות 30 שנה למותו, הוא אומר את הדברים במפורש:

"הרצל העז כאשר לא העז אדם לפניו לא בהיקף החזון, החזון המשיחי, שהוא תמצית ההיסטוריה היהודית, מחבק עולם ומלואו, מחבק תוכן גאולה, שאין אחריו כל שיעור, גאולת עם ישראל, גאולת העולם ותיקון העולם במלכות שדי... הגאולה הגדולה במהרה בימינו.... ועלינו ללמוד מהרצל... לרצות את הגאולה".

6. דברי הרצל בסוף ספרו מדינת היהודים:

"העולם בשחרורנו משתחרר בעושרנו מתעשר ומתגדל בגדולתנו. ומה שאנו ננסה שם רק למען שגשוגנו שלנו, יפעל פעולה אדירה ומאשירה לטובת כל בני האדם כולם."

7. יצחק וייס, הרצל - קריאה חדשה, תל אביב 2008, עמ' 236.

"ארמון השלום" שיפעל במדינת היהודים: "לא רק למען ארץ היהודים ותושביה, אלא גם למען עמים אחרים וארצות רחוקות... הוא המרכז של המאמצים הבינלאומיים להקל על סבלם של האומללים בכל העולם."

8. בחזונו המרהיב של זכריה הנביא:

"כה אמר ה' צבאות: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים: ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה: כה אמר ה' צבאות: כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם, גם בעיני יפלא נאום ה' צבאות" (זכריה ח, ד-ו).

9. רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים, פרקים יא-יב.

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה ולממשלה הראשונה. ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם... ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו. אין הדבר כך... אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישעיה: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" (ישעיה יא, ו) ומשל וחידה... אמרו חכמים: אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד (סנהדרין צא).

10. מסכת כתובות קי ע"ב

"לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה."

11. רמב"ם הלכות תשובה פרק ג, הלכה יא

הפורש מדרכי צבור ואף על פי שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם הבא,...

12. הראי"ה קוק, אורות, ירושלים תשכ"ג, "המלחמה", עמ' יד.

"מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסולם האושר, ומדינה זו היא מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא ה' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ה' אחד ושמו אחד, שזהו באמת האושר היותר עליון"

13. דוד בן גוריון, "תשובה למתווכחים", דבר, 9 באוקטובר 1957

גם אם תגדל המדינה שבעתיים, לא נגיע לתחנה האחרונה של חזון הגאולה. בגולה יש מחיצה בין היהודי ובין האדם. בישראל מחיצה זו נהרסה. וחזון הגאולה שלנו הוא יהודי ואנושי כאחת. ועם קום המדינה וגם עם קיבוץ הגלויות - והוא עדיין רחוק וקשה כקריעת ים סוף - לא הגענו ולא נגיע לקץ החזון... יש להנחיל לנוער בארץ וגם לנוער בגולה, חזון גאולה משיחי, גאולה יהודית ואנושית... הנס שהתרחש בימינו הוא, שהוקם מכשיר הגשמה וביצוע לחזון הגאולה, המכשיר הוא מדינת ישראל. זאת אומרת העם הריבוני בישראל. ומשום כך הבו גודל למדינה. זה לא סתם כלי. וודאי זהו כלי. הכל הוא כלי. גם ספר תורה. אין ספר תורה בלי קלף ובלי אותיות חרותות בדיו... ואל תזלזלו בכלי. כי בלי כלי אין כלום. בעולמנו זה מדינה אינה רק מסגרת... ארגונית ממלכתית.

14. הראי"ה קוק, משפטי כהן (ענייני ארץ ישראל), סימן קמד.

"נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיוון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל, דין מלך יש לו... ובמה שנוגע להנהגת הכלל, ודאי גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום המלך הם עומדים".

15. "השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה. והסר ממנו יגון ואנחה. ומלך עלינו (נוסח ספרד וע"מ: מהרה) אתה ה' לבדך בחסד וברחמים. וצדקנו (נוסח ספרד: בצדק) במשפט. ברוך אתה ה'. מלך אוהב צדקה ומשפט."

ר' יונתן אייבשיץ, בספרו "יערות דבש", מבאר את הכוונות והמשמעויות של כל ברכה וברכה מתפילת שמונה עשרה.

על ברכת "השיבה שופטינו כבראשונה" הוא כותב: "ישים על ליבו להחזרת סנהדרין, כי הם - הדיינים היושבים למטה, כאן, בעולם הזה, - הם כסא ה', והם כנגד כסא הכבוד בשבעים בתי דינים של מעלה, וכל זמן שהיו סנהדרין במקומן, היה כבוד ה' חופף על ישראל, כדכתיב: 'נגד זקניו כבוד' (ישעיה כד, כג). לכך כתב הרמב"ם, שאין בן דוד בא עד שיהיו סנהדרין חוזרים 11. כלומר, לדברי הרמב"ם, השבת השופטים קודמת למשיח. כי עיקר השריית השכינה הוא על ידי סנהדרין, כמו שכתוב: 'כי שם ישבו כסאות למשפט, כסאות לבית דוד' (תהילים קכב, ה) - משפט זה סנהדרין. והסיבה שהסנהדרין היא כ"כ חשובה וקודמת, כי שם העמיקו והשמיעו תורה שבעל פי, ושם שבתו מחלוקת ושכחת התורה. כלומר, כשהיתה סנהדרין בישראל, הכרעותיהם חייבו את כל ישראל, והיתה "תורה אחת". כי כאשר היו סנהדרין על מכונם, ידעו בבירור כל תורה שבעל פי, כי רוח ה' היה חופף עליהם, ולא היה בכל התורה מחלוקת... ועל ידם השפיע ה' לישראל כל טוב... ולכך, כאשר יבוא אליהו לפני משיח, הוא יחזיר סנהדרין על מכונם... ואז יצמיח גאולה שיהיה כסא לבית דוד."